

PS

van de week

Het PAROOL zaterdag 25 oktober 2003

Schrijver en fotograaf in een Thais vluchtelingenkamp

De onzichtbaren

Met De Complete Amsterdam Week Agenda

The Pway (75) met haar kleinkinderen; ze is een Karen en vluchte uit Midden-Birma.

UIT DE ONZICHTBAREN IN BEELD

Alles is al gebeurd

Karel Glastra van Loon (rechts) en Jan Bogaerts

Terwijl hij eind vorig jaar in het vaderland het onderwerp was van een oer-Hollandse rel, verbleef de schrijver Karel Glastra van Loon (1962) in Thailand aan de grens met Birma. Hij woonde met zijn gezin drie maanden nabij het kamp Mae La, waar dertig- tot veertigduizend Birmese vluchtelingen in de vergetelheid raken. De meesten behoren tot de Karen, de grootste etnische minderheid in het huidige Myanmar. Volgende week verschijnt van hem de roman 'De onzichtbaren'. En in 'De onzichtbaren in beeld' geeft fotograaf Jan Bogaerts, door de schrijver te logeren gevraagd in Birma, zijn visie.

tekst LODEWIJK BAKKER, foto's JEAN PIERRE JANS

Eind 2001 meldde de Stichting Vluchteling zich bij de schrijver van de bekroonde bestseller *De Passievrucht* met een opmerkelijk verzoek. Was hij bereid een paar maanden in een vluchtelingenkamp te gaan wonen en daarover te publiceren? Die vraag wilden ze in de loop der tijd aan meer schrijvers voorleggen, Glastra van Loon was de eerste. De vorm van de publicatie deed er niet toe. Reisverslag, een documentaire boek, een

dagboek – dat liet men graag aan hem over. Maar de stichting zal niet onmiddellijk aan een roman hebben gedacht. Toch is het dat uiteindelijk geworden. "Het ontbreken van enigserlei voorwaarde over de vorm was de reden dat ik meteen gecharmeerd was van het idee," zegt Glastra van Loon. "Ik heb het niet zo op opdrachten. Het boek gaat ook niet over vluchtelingenorganisaties, die komen er niet in voor. Ook daar drongen ze helemaal niet op aan. Wat

wij ermee willen bereiken, zeiden ze, is dat er aandacht komt voor vluchtelingen in gebieden waar nauwelijks belangstelling voor is." Hoe kwam hij op het idee zijn vrouw Karin en hun twee dochtertjes mee te nemen naar de jungle? Een hopeloos geval van vaderliefde? "Ik heb heel kleine kinderen, die wil ik niet drie maanden missen." En dan was zijn vrouw ook nog zwanger.

"Toen we toezegden dat we zouden gaan, was ze nog niet zwanger. Dat kwam een beetje onverwacht, zal ik maar zeggen. We zijn met een Nederlands artsenteam gaan praten dat vijf jaar in Mae Sot had gewoond, het stadje in de buurt van het kamp. Daar hebben wij ook gewoond, want de Thaise autoriteiten staan een verblijf in de kampen zelf niet toe aan buitenstaanders. De vrouw van het echtpaar had daar onderzoek naar malaria gedaan en er ook twee kinderen ter wereld gebracht. Het kan echt heel goed, zei ze. We moesten op een aantal dingen letten, met name ten aanzien van malaria. Wat dat betreft zaten we goed: in het stadje zelf kwam malaria niet voor. We dugus overigens, knokkelkoorts: dat is ook niet echt aangenaam. Mijn vrouw staat te gonerder die dingen net als ik: je moet geen onverantwoord risico's nemen, maar aan de andere kant lopen de mensen die er wonen de risico's die er zijn ook elke dag." En hij voert ook een professionele reden aan om in gezinsverband te gaan: "Ik dacht - en daar bleef ik achteraf gelijk in te hebben -

dat het erg van invloed zou zijn op de manier waarop je de verhalen ervan af de vluchtelingen. Je bent er niet alleen als professional, je staat daar ook als vader van een stel kinderen. En de kinderen in die kampen zijn in hoge mate slachtoffer. Letterlijk soms, omdat ze op een landmijn zijn gelopen. Maar ook minder zichtbaar: door het feit dat ze opgroeien in gevangenschap, ze komen dat kamp niet uit."

Ik heb het gevoel dat ik dat meer aan den lijve ervaar nu ik er ook met mijn kinderen zit. Het werd ook gewaardend. Je staat er toch anders. Ik zie nu wel nog staan met de kinderen bij de opening van een bibliotheek in het kamp, een heel klein bibliotheekje. Als je daar met je kinderen bent, sta je daar anders, in een andere hoedanigheid. Je staat er op een andere manier buiten, je bent niet meer de journalist. Want daar hebben die mensen ook me, dat staat heel ver van ze af. Kinderen maken die afstand kleiner. Je bent ook gewoon een vader."

voelen ze zich ook vluchtelingen voor de Birmanen, de etnische meerderheid in Birma. Onder de vluchtelingen in Thailand, niet in Mae La maar wel in Mae Sot, zitten ook veel Birmanen, met wie de Karen bepaald niet op goede voet staan. Dus als ze iets vertellen, was dat het standaardverhaal over het Kareenvolk. Het viel me buitengewoon zwaar daar voorbij te komen, tot de kern door te dringen. Thabta Jan kwam." Bogaerts had een nadeel dat in zijn voordeel verkeerde. Een fotograaf kan niet op afstand blijven, of zoals Glastra zegt: "Fotografen... Je moet voor dat werk een soort brutaliteit hebben, het is een enorm vliegstig vak, vind ik altijd. Ik zou het nooit kunnen."

Bogaerts: "Ik trof vanmorgen in de kring een meisje dat ook iets met fotografie wilde. Ze fotografeerde al veel, maar dat deed ze liever stiekem, zodat de mensen het niet zagen. Dan 'had ze er niet zo'n last van'. Hoe doe jij dat dan? vroeg ze. Eigenlijk is het heel eenvoudig, maar het moet bij je passen. Je neemt als fotograaf iets mee van mensen.

'Als je daar met je kinderen bent, sta je er op een andere manier niet zo ver meer buiten. Je bent ook gewoon een vader.'

Wellicht ook om het gevoel van ontheemd zijn nog verder van zich af te schuiven, deed de schrijver zijn vriend Jan Bogaerts, een freelance fotograaf die bij hende van Niessw. Revs, het voorstel om een paar weken naar Thailand te komen. Dat bleek een goede greep te zijn. Niet alleen maakte Bogaerts een serie foto's, waaruit hij een fotoboek samenstelde dat gelijk met de roman verschijnt onder de tegenrijdende titel *De onzichtharen* in beeld, maar de fotograaf opende ook deuren die voor de schrijver tot dan toe gesloten waren en leerde hem dingen zien, die hem waren ontpaas.

Glastra: "Ik zat er twee maanden toen Jan kwam. En hoewel ik al wel had bereikt, had ik toch een probleem. In het vluchtelingenkamp zelf was ik erg afhankelijk van mijn gids en tolk. Alleen door hem kon ik er binnenkomen, via hem liepen de contacten met de Thaise autoriteiten die mijn aanwezigheid opvolgde toetstonden. Maar mijn gids was ontzettend voorzichtig en de Karen in de kampen zijn erg gesloten, afgewand. Ze zitten ook in een rare positie. Ze worden gezien als Birmeese vluchtelingen, maar zelf

Maar je kunt alleen iets dat zo wezenlijk is als iemand afbeelding meemenen, wanneer je iets teruggeeft. Anders werkt het niet, dan ga je onberispelijk een keer voor de bijl. Stiekem kan niet, je moet heel open zijn en vanuit die openheid de mensen het gevoel geven dat ze er iets voor terugkrijgen. Dat kan zijn dat je het prettig vinden dat je je ontmoet hebben, of omdat je een leuk verhaal hebt verteld. Als je zo denkt, voelen de mensen zich goed, dat merk je. Want ik wil niks illegaal meemenen, of iets dat mensen niet willen afstaan."

Maar werkt de camera daarbij als een soort bescherming, een alibi? "Jazeker," zegt Bogaerts. "Absoluut. Ik geef dat voor elke foto van de camera een legitimering is om te doen wat hij doet." Bovendien had Bogaerts het geluk dat de gids die hij kreeg toegewezen, aanzienlijk assertiever en ondernemender was dan de metgezels van de schrijver: "Karel stelde me voor aan dominee Simon, de man die een bijbelstudie in het kamp leidt en voor zijn vlucht naar Thailand rector was geweest van de theologische faculteit in Rangoon.

Vluchtelingenkamp Mae La

UIT DE ONZICHTBAREN IN BEELD

"Dit wordt jouw gids," zei de dominee, en ik had onmiddellijk het gevoel: bingol! Die deugt, die heeft goede ogen - op de een of andere manier voel je dat."

Glastra: "Het was een wereld van verschil, mijn gids en de zijne. Mijn gids gaf je altijd het gevoel dat er niks kon, hij was altijd nieuwsgierig. Mij bezorgde hij het gevoel: ik mag bij zijn dat ik hier maar zijn. Jans gids was het tegenovergestelde, die had bij alles zoiets van: 'Ja, het kan, op mijn voorwaarden, ik zal je vertellen waar en wanneer en hoe.' Hij gaf altijd een gevoel..."

Bogaerts: "... van veiligheid, het gevoel veilig te zijn. Hij gaf steeds helder aan: dat kan wel, dat kan niet. Ik had een Hasselblad en een Leica bij me. Het is officieel verboden om in het kamp te fotograferen, dus de Thaise autoriteiten moesten je niet te pakken nemen. Dan kun je daar beter niet in de weer gaan met een Hasselblad en een statief en een reflectiescherm. In eerste instantie dacht ik daarom: ik laat die Hasselblad maar in mijn tas zitten. Ik heb er de eerste twee dagen alleen maar rondgelopen met Karel. Ik was flabbergesteld, enorm onder

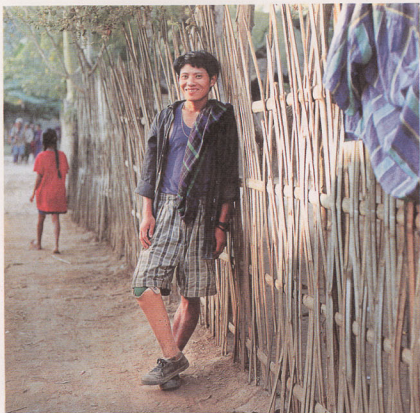
de indruk. Het was een wereld die ik moest gaan ordenen in beeld, maar mijn god, hoe! Door de veelheid van indrukken wist ik niet waar ik moest beginnen. Wat moet je fotograferen? Alles! Dat gaat niet. Wie! Waarom dan?"

Uiteindelijk kwam ik tot de conclusie dat het toch maar met de Hasselblad moest. Dat kwam grotendeels door het vertrouwen dat ik in mijn gids stelde. Die jongen voelde haarscherp aan: hier kan het wel. Ik was hem ook steeds kwijt. We waren ergens, hij vertaalde, schreef de namen op van de mensen die ik wilde fotograferen, stelde die vragen, en als ik dan aan het werk ging, zag ik hem nergens meer. Dan had hij zich verduikt opgesteld, ergens in de schaduw, altijd op een strategische plek vanwaar hij in de gaten kon houden of er werd gepatrouilleerd door de Thai Authority, zag maar de kamppolitie. Dat liep geweldig. Hij wilde dominee worden - dat was ook zijn enige kans ooit uit dat kamp weg te komen. Hij had een paar jaar gevochten in het Karen Onafhankelijkheidsleger, echt

een krijger." Het bracht Karel en mij erg samen, zegt Bogaerts, de manier waarop we al die indrukken in het kamp verwerkten.

Glastra: "Toen ik daar met Jan ging rondlopen, kwam ik erachter dat ik al die tijd eigenlijk nog niks gezien had. Letterlijk, omdat er veel plekken in het kamp waren waar ik nog niet geweest was. Maar het was voor mij ook een *very humbling experience* te ontdekken hoe slecht ik kijk. Dat is het verschil met een fotograaf, en dat is me nooit zo duidelijk geworden als daar. Jan zag duizend dingen meer dan ik. De manier waarop kinderen kijken, bijvoorbeeld."

Bogaerts relativiseert die lof een beetje: "Ik voelde me volkomen onspannen en dat komt grotendeels doordat Karel aan al twee maanden zat en al het voorwerk had gedaan. Normaal, als ik alleen op reis ga, zit ik op een heel andere adrenalinegehalte." "Ik ben er heel erg naartoe gegaan met het idee dat ik het liefst een roman zou schrijven over mijn ervaringen," zegt de schrijver. "Maar plan B was gewoon: een journalistiek boek met essays. Zois. Een meng-

Tah Dee (23) komt uit het dorp Pee Ta Kah en woont al jaren in Mae La. Hij is in 2000 op een landmijn gestapt.

Uit: DE ONDOORBAAR IN HEDER

voem. Gaandeweg bedacht ik echter: journalistiek wordt het nog heel erg lastig, omdat er niks gebeurt. Alles is al gebeurd. Er gebeuren af en toe ongetwijfeld dingen, maar dan moet je er nog langer zitten, en dan nog mis je het omdat je niet zelf in het kamp woont. Dus journalistiek zou het een heel lastige klus zijn geworden. De romanvorm was voor mij de ideale oplossing. Heeft hij lang zitten worstelen met de vorm? "Eh heb heel lang zitten zoeken, lang getwijfeld of ik met die ik-figuur, de verteller, weg

kon komen. Maar tijdens het schrijven merkte ik wel dat dit het mooiste werkte." De roman speelt in een wereld die de schrijver voordien volstrekt onbekend was. Dat lijkt lastig. "Ik heb wel veel in Azië gereisd, Maleisië, Indonesië. En wat mij opvalt, is dat in het menselijke vlak, op het gebied van dingen waarvoor je in je leven verlangt, waarvan je droomt, het allemaal erg hetzelfde is, of je nou in China bent of in Nicaragua of in Thailand. Alleen de manier waarop er mee

wordt omgegaan, bijvoorbeeld het verlangen naar een geliefde, is in Birma heel anders dan bij ons. In mijn boek komt geen seks voor, want Birmezen praten niet over hun seksuele leven. En de manier waarop zij contact maken, jongens met meisjes, is ook heel anders. Maar daar kun je wel allemaal naar vragen." "Een goede bron was een moslim-vluchteling uit een provinciestad in Birma. Hij was moslim, maar zijn buren waren boeddhisten en hij had Engels geleerd van een oude En-

gelse zuster. Hij kon heel goed, wat die Karen heel slecht konden, over zichzelf vertellen vanuit een soort perspectief. Over al die verschillende groepen, de verschillende gewoonten. Hij wist ook wat opmerkelijk was, want hij was zowel in het christendom als in het boeddhisme een buitenstaander. Dan zie je meer, dan weet je veel beter wat je aan een andere buitenstaander moet vertellen wat zo opmerkelijk is aan de gedragingen van de ander."

"Want als je er zelf middenin zit, zijn die opmerkelijke dingen zo vanzelfsprekend dat ze je niet opvallen. Ik heb uren met die man zitten praten."

"En je moet een beetje durven. Kijk, er is niet één standaard-Birmees. Ik heb Birmezen ontmoet die heel open over van alles en nog wat praatte, en Birmezen die echt zo'n Aziatische geslotenheid hadden. Dus je moet ook een beetje denken: mijn Birmees, die ik creëer, mag best afwijken. De meeste Birmezen zijn misschien wel gesloten, maar die van mij mag wel wat opener zijn. Je moet jezelf daarin een beetje vrijheid geven, het is uiteindelijk toch een roman."

Het geeft natuurlijk zekerheid: als de feiten kloppen, kan de schrijver zich op het verhaal concentreren.

"De grootste worsteling is geweest: welke informatie is echt noodzakelijk voor de lezer, en welke informatie is noodzakelijk voor mij, maar kan vervolgens weer uit de roman gegooid worden. Omdat die informatie, zowel over de politiek als over de geschiedenis, de roman in de weg zit. Hoe groot moet je het verhaal vertellen van Aung San, de vader des vaderlands van Birma en de vader van Aung San Suu Kyi, om het genoeg gewicht te geven, om recht te doen aan het belang van die man, zonder dat je een onderbreking krijgt met een heel hoofdstuk geschiedniales: wat gebeurde er tussen 1939 en 1947 in Birma? Het indikken van die informatie was een enorme klus. Het boek was de allerleerste keer dat ik het inleverde, nog iets van 375 pagina's."

Op welk moment kwam hij tot de conclusie dat de vorm een roman moest en kon zijn? "Ik heb op een moment toe ik daar zat de scène geschreven van de verdrinkingsdood van een kind, die nu helemaal in het begin

'Van die waterput heb ik een nachtmerrie gehad, ik droomde dat mijn dochtertje erin was gevallen.'

Maar de omstandigheden, de cultuur, de gebruiken die worden geschetst, moeten toch ook een beetje kloppen?"

"Ik heb me natuurlijk aangelezen. Er was daar een bibliotheek van een Birmees dichter, Nyein Wai, er staat een portret van hem in Jans boek. Een prachtige man die gevocht was en in het kamp een bibliotheek is begonnen, met name voor de Birmees gastarbeiders die daar veel zitten. Maar hij had ook Engelstalige literatuur over Birma, van de boeken die nergens meer in de handel zijn. Een in 1973 verschenen studie over vrouwen in Birma, een boek over Birma and the Europeans, verschenen in 1950, dat soort. Die heb ik allemaal uit zijn bibliotheek gehaald, hele stukken gekopieerd, omdat ik nog niet precies wist wat ik wel of niet zou gebruiken. Maar het geeft ook veel houvast, vooral van die sociologische studies hoe mannen en vrouwen met elkaar omgaan. De gezinsrelatie, de aansprekervorm. En als je die dingen in zo'n boek stopt, die geven je het gevoel... Mijn vrouw zei: het lijkt alsof je er heel veel verstand van hebt."

van de roman zit. Het was zo'n moment of inspiration waarin je denkt: ik ga eens even zitten schrijven, ik krup eens even in de huid van de hoofdpersoon als kind. Ik had toevallig een week tevoren gelezen dat de broer van Aung San Suu Kyi verdrinken is in een zwembad, dat zat nog in mijn hoofd. En we hadden op het terrein waar we woonden een afschuwelijk gevaarlijke waterput. Ik heb er een nachtmerrie van gehad, ik droomde dat mijn dochtertje daarin was gevallen.

"Dus ik had het beeld van verdrinkende kinderen in mijn hoofd. Ik heb die scène geschreven, en op dat moment dacht ik: zo wil ik het. Toen ging het ook voor mezelf leven. Vervolgens dacht ik: maar dat kán nooit. Voor deze fase kan ik al die details nog wel uitzoeken, maar voor het hele levensverhaal van de hoofdpersoon, dat lukt niet. Van al die fases de couleur locale vinden, die de dingen tot leven brengen, dat gaat me nooit lukken. En toen ik terugkwam, had ik nog steeds het idee: ik vind wel dat het moet kunnen, maar het kan niet. Ik heb veel te veel hiaten."

"En toen bedacht ik: ik kan toch niet dat hele leven gaan vertellen, het leven is niet in zijn geheel interessant. Dus als ik het opsplit in een aantal sleutelperiodes, die ik goed heb onderzocht... De universiteit van Rangoon bijvoorbeeld, waarvoor ik een ongetuigeverhaal van de studentenopstand had. Ik had het verhaal van een advocaat over zijn praktijk onder de militaire junta. Ik heb dus gewoon die periodes gedaan, wat daar tussenin gebeurde, is niet belangrijk."

Terwijl hij in Thailand verbleef, ontstond rond hem in die dierbare vaderland een rol. In het dagblad Thowar verscheen een recensie van het boek *De schaduw van de ster* van Peter Edel, waarvoor Glastra van Loon een voorwoord had geschreven. Het boek werd in de krant door Yoram Stein onder aanhaling van meningen van deden als 'antisemitisch' afgeschilderd. Maar de rol draaide vooral over de relatie tussen Glastra van Loon en de Socialistische Partij, getuige de kop boven het artikel: "SP-denker: Israël gegreedst op racistisch idee." "Dat was grote onzin, maar het was flin al-